

A számbeli egyeztetés eltérései mint kontaktusjelenség

1. Az uráli sajátosságoknak megfelelően a magyar nyelvben a kettőt vagy többet jelentő határozott vagy határozatlan mennyiséget kifejező jelző után nem tesszük többes számba a jelzett főnevet (*három madár, sok virág, minden gyerek* stb.). Már legkorábbi magyar nyelvű kódexeinkben megfigyelhetők ettől eltérő példák—minden bizonnyal a latinból való fordítás eredményeképpen, tehát latin hatásra. A többes szám ilyen, az alapnyelvi sajátosságoktól eltérő használata tulajdonképpen napjainkig tovább él, illetőleg újra meg újra felbukkan, részben továbbörökítve a latin hatást, részben német, valamint szláv, esetleg román nyelvi érintkezések által megerősítve.

Előadásomban ezt a jelenséget szeretném több oldalról bemutatni.

2. A történeti vonatkozás bemutatásában a korai kódexekből vett példákkal a jelenség legrégebbi adatai közül (a Jókai-kódextól kezdve) válogatok hangsúlyozva, hogy az „egyeztetett” és a magyar sajátosságoknak megfelelő egyeztetés nélküli változatok egyaránt előfordulhattak, itt az arányok kérdése nagyon érdekes, valamint az is, hogy határozott vagy határozatlan számnév, illetőleg számnévi névmás szerepel-e a kérdéses szókapcsolatokban.

2.1. A korai bibliafordításoknál is megfigyelhetők a többes számú alakok mennyiségjelzős szerkezetben. Ezeknek a szövegeknek a továbbhagyományozása, valamint a hagyományörzőnek tekinthető alakok (egyházi ünnepek neve: mindenszentek, háromkirályok) erősítik a többes szám archaikus, sőt ünnepélyes használatának hatókörét. Fontos azonban kiemelni, hogy pl. a *mindszent* helynevekben való előfordulása mindig egyes számú, pl. *Érmindszent, Mindszentkál*. (A történeti helynévadásban megmutató szabályok az egyes számú alakok elsődlegességére utalnak.)

2.2. Külön érdekes, hogyan nyilatkoznak korai nyelvtanaink erről az egyeztetési kérdéstről. E nyelvtanok szerzői (Sylvestertől Szenciig) normatív szemléletet közvetítettek, ezért fontos, hogy ütköztessük Sylvesternek a nyelvünk sajátosságát hangsúlyozó, vagyis a többes szám kitételét elutasító állásfoglalását pl. Geleji Katonának a többes szám használatát megkövetelő kategorikus álláspontjával. Sylvester felismeri és vissza kívánja szorítani a latin hatást, Geleji a logika érvényesülésének fontosságát hangsúlyozza. Érdekes tehát kitérni elsősorban az adott kérdés kapcsán arra, hogy nyelvтанírásunk a kezdetektől fogva hogyan viszonyult az idegen nyelvi hatásokhoz.

2.3. A 18–19. századi irodalmi nyelvben is találunk idevonatkozó példákat, ami a jelenség folytonosságát és a megerősített kontaktushatásokat is igazolhatja. Idekapcsolhatók azok a mai irodalmi példák, amelyek a nyelvi archaizálás egyik eszközeként vagy mint nyelvjárási jellemzőt alkalmazzák a számnév utáni többes számot (pl. Zelk Zoltán, Weöres, Esterházy).

3. A dialektológiai vonatkozást is érinteni kell: elsősorban az areális kapcsolatoknak köszönhetően más, a magyartól eltérő (indoeurópai) grammatikájú nyelvekkel érintkezve egyes nyelvjárásokban is jól megfigyelhető a tárgyalt jelenség (pl. palóc vidéken, Erdélyben).

4. Arra is ki szeretnék térni, hogy a mai – köznyelvi nyelvhasználatban mennyire érvényesül az a szabály, hogy a többséget kifejező számnevek, számnévi névmások után nem kerül többes számba a jelzett főnév. Megemlítem a kérdéskörhöz szorosan hozzátartozó *minden* és a *semmi* névmás sajátos helyzetét (pl. *minden idők* vagy *minden/ semmi körülmények között*), mivel ezeknél a német mintáknak vitathatatlanul hangsúlyos szerepük van.

4.1. Annak ellenére, hogy az ún. nyelvhelyességi szabályok elég pontosan körülhatárolják a számbeli egyeztetés, illetőleg a nem egyeztetés kérdését, gyakran találkozunk ingadozásokkal a köznyelvi beszélőknél is. Érdekes, hogy a magyar anyanyelvi beszélő kompetenciája a köznyelvet illetően mely esetekben bizonytalan, illetve mely esetekben fogadja el a vagylagosságot.

4.2. Kérdés szintjén vetem fel, hogy az újabb nyelvi hatások (elsősorban angol) mennyire befolyásolhatják a jelenség terjedését.

5. Nem lehet igazán megérteni a kérdés lényegét az alapprobléma megfordítása nélkül. A magyar nyelv sajátosságának következtében többes számnak csak a *-k* általános többesjel vagy az *-i* birtoktöbbesítő jel fejezhet ki többes számot, így az egyéb nyelvekből átvett többes számú alakok a magyarba – egyeztetési szempontból – egyes számúként illeszkednek be (vö. *iker, bricsesz, klipsz, média* stb.).

6. Az áttekintés kapcsán arra a kérdésre keresem a választ, hogy egy az alapnyelvi sajátosságnak ellentmondó több irányból megerősített kontaktusjelenség mennyire képes befolyásolni az érintett grammatikai jellemzőt.

T. Somogyi Magda

ELTE BTK